

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА**

СВЕРДЛІЧЕНКО ВАЛЕНТИНА ПАВЛІВНА

УДК 347.122:342.723:342.77/.78

**ЗДІЙСНЕННЯ І ЗАХИСТ ПРАВА НА ЧЕСТЬ, ГІДНІСТЬ
ТА ДІЛОВУ РЕПУТАЦІЮ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО
АБО ВОЄННОГО СТАНУ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Венедіктова Ірина Валентинівна,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Сліпченко Святослав Олександрович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін;

кандидат юридичних наук, доцент
Стефанчук Микола Олексійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
старший науковий співробітник
юридичного факультету.

Захист відбудеться «01» червня 2018 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6, ауд. 431.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «27» квітня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Устименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Усвідомлюючи глобальну загрозу нехтування прав людини, світове товариство проголосило у Загальній декларації прав людини 1948 р. гідність невід’ємною та основоположною цінністю, притаманною кожному члену суспільства. Тож і сьогодні серед безлічі уявних, нав’язаних суспільством і нововведеними тенденціями цінностей не втрачають своєї значущості ті з них, що у всьому світі прийнято вважати вічними – людська гідність, честь, а також те, що наразі набуває дедалі більшої ваги, – ділова репутація. Їх роль відчутно посилюється під час великих потрясінь, екстремальних ситуацій, коли, наприклад, у країні запроваджується надзвичайний або воєнний стан, тому охорона та захист честі, гідності та ділової репутації є одним з головних завдань держави на рівні із захистом життя і здоров’я своїх громадян.

В умовах надзвичайного або воєнного стану або під час проведення антитерористичних операцій цивільні особи асоціюються з державою як її громадяни, а звідси впливає те, що порушення права на честь, гідність та ділову репутацію окремого громадянина тягне за собою й порушення такого права всього народу. Саме цей факт зумовлює специфіку здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах особливих правових режимів. Разом із тим введення на окремій території або в державі в цілому надзвичайного або воєнного стану значно ускладнює процес здійснення зазначених прав через запровадження певних обмежень та заборон.

Правовим аспектам питання честі, гідності та ділової репутації науковці завжди приділяли достатньо уваги, однак їх дослідження не торкалися площини здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану, до того ж вони базувалися, як правило, на теоріях та постулатах радянських вчених і були виконані в іншому розрізі наукових і суспільних проблем. Отже, наведене надає підстави вважати тему здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану актуальною як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Науково-теоретичні висновки та узагальнення, що сформульовані у дисертаційному дослідженні, ґрунтуються на загальних досягненнях юридичної науки, зокрема на працях таких вчених як М. М. Агарков, С. С. Алексєєв, О. С. Анікін, Г. Д. Бандзєладзе, І. А. Бірюков, В. І. Борисова, С. М. Братусь, С. Б. Булеца, Є. В. Вавілін, І. В. Венедіктова, О. В. Волков, М. К. Галянтич, Д. В. Горбась, В. П. Грибанов, О. В. Дзера, М. А. Дмитрик, В. І. Ємельянов, С. Б. Жданенко, О. С. Жидкова, І. В. Жилінкова, Ю. С. Заїка, Т. К. Кодірзода, І. Ф. Коваль, В. Д. Костюк, О. О. Красавчиков, Л. О. Красавчикова, Т. Є. Крисань, Н. С. Кузнєцова, О. А. Лукашева, Д. Д. Луспєник, М. М. Малєїна, О. О. Малиновський, Н. В. Марущак, Є. О. Мічурін, К. В. Можаровська, В. П. Нагребельний, В. Д. Недибалюк, О. О. Поротікова, Н. А. Придворов, М. П. Рабінович, О. В. Розгон, І. В. Саприкіна, С. О. Сліпченко, О. В. Синєгубов, І. В. Спасибо-Фатєєва, А. А. Стародубцев, Р. О. Стефанчук, М. О. Стефанчук,

Є. О. Суханов, К. М. Тоцька, Ю. О. Фьодорова, Є. О. Харітонов, А. О. Церковна, І. О. Шаповалова, А. С. Штефан та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертаційного дослідження відповідає сучасним тенденціям розвитку права в аспекті інтеграційних процесів в Україні і Європейському Союзі. Роботу виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24 вересня 2010 р. № 14–10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів № 4–12 від 5 березня 2012 р.), та напрямів науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна на 2016–2019 роки «Правові проблеми здійснення майнових і особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (державний реєстраційний номер 0116U000914).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення загальнотеоретичних засад здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану та розробка пропозицій щодо практичного врегулювання правовідносин у вказаній сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі задачі:

- сформулювати визначення поняття «право на честь, гідність та ділову репутацію», а також охарактеризувати його сутність;
- проаналізувати та виокремити особливості правової природи права на честь та гідність;
- визначити юридичні гарантії здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану та запропонувати їх класифікацію;
- охарактеризувати способи здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану;
- окреслити межі здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану;
- виокремити способи та форми захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану, визначити підстави для застосування заходів захисту означеного права в розглянутих умовах.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини, що виникають у процесі здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Предметом дослідження є здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Методи дослідження. Дисертація виходить з позицій матеріалізму і ґрунтується на діалектичному розумінні об'єктивного і суб'єктивного права як соціальної реальності, що постійно еволюціонує під впливом внутрішніх і зовнішніх протиріч разом із розвитком державно організованого суспільства.

Дослідження проведено із застосуванням широкого спектру загальнотеоретичних і спеціально-наукових методів пізнання. Так, історико-правовий метод допоміг з'ясувати еволюцію наукових поглядів щодо розуміння

категорій «честь» і «гідність» (підрозділ 1.1). Вивчення міжнародно-правових принципів і норм, а також національного законодавства, рішень міжнародних і національних юрисдикційних органів з питань здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію (підрозділи 2.1–3.2) ґрунтувалося на формально-юридичному методі. Порівняльно-правовий метод застосовувався для з'ясування питання про співвідношення положень вітчизняного законодавства щодо здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану з вимогами міжнародно-правових стандартів у цій сфері та положеннями відповідного зарубіжного законодавства (підрозділи 2.1–3.2).

Системно-структурний метод дозволив більш чітко визначити зміст права на честь, гідність та ділову репутацію (підрозділ 1.1) та охарактеризувати різновиди юридичних гарантій його здійснення (підрозділ 1.2), тоді як системно-функціональний метод дав змогу з'ясувати способи здійснення (підрозділ 2.1), способи і форми захисту (підрозділи 3.1, 3.2) цього права в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Формально-логічний метод застосовувався для виявлення прогалин і суперечностей у чинному законодавстві, що стосується досліджуваної сфери, формулювання дефініцій (підрозділи 2.1–3.2). У роботі над усіма структурними підрозділами дисертації широко використовувалися такі логічні прийоми як аналіз і синтез, визначення і класифікація.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першою в юридичній науці України працею, що присвячена проблематиці здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. За результатами проведеного дослідження сформульовано наукові положення та висновки, які виносяться на захист, а саме:

уперше:

- визначено, що в умовах надзвичайного або воєнного стану порушення права на честь, гідність та ділову репутацію однієї особи автоматично тягне за собою порушення права на честь, гідність та ділову репутацію третіх осіб, оскільки за умов надзвичайних правових режимів цивільні особи асоціюються з державою як її громадяни;

- обґрунтовано особливість правової природи права на честь і гідність, єдиним об'єктом якого виступають честь і гідність та яке є «наскрізним» правом, що пронизує інші особисті немайнові права особи, такі як право на життя, право на здоров'я, право на недоторканність, право на особисте та сімейне життя тощо, має тісний зв'язок зі згаданими правами та здатне заміщати собою відсутність окремих прав у правових системах світу;

- доведено, що надзвичайний або воєнний стан є об'єктивною умовою, яка може вплинути на вибір способу здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію. Способом здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є дія (сукупність дій) або бездіяльність, які виконує уповноважена особа за допомогою тих чи інших засобів для досягнення певної мети або задоволення певної потреби, виходячи зі змісту права на честь, гідність та ділову репутацію, в межах, установлених законом, та

можливостей, наданих механізмом юридичних гарантій з урахуванням вимог і обмежень, що мають місце при надзвичайному або воєнному стані;

– аргументовано, що специфіка надзвичайних правових режимів щодо меж здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію полягає в необхідності врахування особою при визначенні моделі власної поведінки імперативних норм, встановлення яких викликане введенням зазначених режимів. Межами здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є рамки імперативного характеру, встановлені законодавцем під час введення надзвичайних правових режимів, з урахуванням яких особа-носій здійснює вибір способу реалізації можливостей, закладених у змісті цього права;

– обґрунтовано, що підставою для застосування заходів захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є факт або сукупність фактів порушення зазначеного права, таких як: 1) поширення недостовірної інформації щодо особи; 2) здійснення щодо особи відверто зневажливих вчинків, які можуть мати характер конклюдентних дій (підштовхування зброєю та ін.); 3) чинення на особу фізичного та психічного впливу;

удосконалено:

– систематизацію властивостей поняття «ділова репутація»: а) немайнове благо, що виникає з початку зайняття особою професійною, службовою чи посадовою діяльністю; б) є оцінкою професійних, службових, посадових якостей особи; в) ґрунтується на інформації щодо професійної, службової, посадової діяльності особи; г) є оцінкою, що виражається з боку суспільства, колективу, окремих фізичних, юридичних осіб тощо; г) притаманна як для фізичних, так і для юридичних осіб; д) має індивідуалізуючий характер; е) характеризується динамічністю та мінливістю; є) може бути предметом договорів, у яких вона не відділяється від особи-носія, а поширюється й на інших фізичних та юридичних осіб; ж) вводить особу в цивільний оборот і впливає на місце цієї особи в ньому; з) характеризується неможливістю позбавлення та обмеження;

– дефініцію поняття «недостовірна інформація, що порушує право на честь, гідність та ділову репутацію» й визначено його як інформацію, що негативно впливає на суспільне визнання цінності і значущості фізичної особи, у тому числі й на власну оцінку фізичною особою такої цінності, а також інформацію, що негативно відбивається на оцінці професійних, службових, посадових якостей фізичної або юридичної особи;

дістали подальшого розвитку:

– визначення змісту поняття «право на честь та гідність», під яким запропоновано розуміти особисте немайнове право фізичної особи, що уособлює у собі визнання цінності та значущості цієї особи, єдиним об'єктом якого виступає честь і гідність, що характеризується тісним зв'язком з іншими особистими немайновими правами (правом на життя, правом на здоров'я, правом на особисту недоторканність тощо), а також незалежністю від будь-яких об'єктивних чи суб'єктивних чинників;

– визначення поняття «право на ділову репутацію», під яким необхідно розуміти особисте немайнове право фізичних та юридичних осіб, що

проявляється в суспільній оцінці їх професійних, службових, посадових якостей, об'єктом якого виступає ділова репутація, яка, будучи предметом договорів, не відділяється від особи-носія, а може поширюватися і на інших фізичних чи юридичних осіб;

– положення про те, що дії превентивного та активно-оборонного характеру є самозахистом права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. Укладання договору особистої охорони можна віднести до дій, які уособлюють собою дії превентивного характеру в рамках самозахисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану лише у тих випадках, коли честь, гідність та ділова репутація виступає як додатковий об'єкт такого договору. До дій активно-оборонного характеру в рамках самозахисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану можна віднести необхідну оборону та крайню необхідність;

– тезу про те, що спеціальним способом самозахисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану може виступати можливість негайної відповіді, яка здійснюється публічно уповноваженою особою без звернення до компетентних органів, та полягає у можливості висвітлення власної точки зору, надання пояснень щодо поширеної інформації та обставин порушення права на честь, гідність та ділову репутацію, реалізувати яку особа може як одразу після вчинення правопорушення, так і безпосередньо у процесі порушення зазначеного права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення, висновки та пропозиції можна використовувати:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження проблемних аспектів здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію;

– у правотворчості – для вдосконалення вітчизняного законодавства шляхом внесення змін і доповнень до законів у сфері здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію;

– у правозастосовній діяльності – для поліпшення роботи судових органів при вирішенні спорів, пов'язаних з правом на честь, гідність та ділову репутацію, у тому числі в умовах надзвичайного або воєнного стану; в адвокатській практиці, що стосується цієї проблематики;

– у навчально-методичній роботі – для підготовки лекційних курсів, навчальних посібників та науково-методичних рекомендацій з цивільно-правових дисциплін.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та оприлюднено на V Науковому круглому столі молодих вчених, аспірантів та магістрів «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (м. Харків, 7 листопада 2014 р.); Міжнародній науково-практичній Internet-конференції «Актуальні питання права в контексті законодавчих реформ» (м. Тернопіль, 25 лютого 2015 р.); VI Міжнародній

науково-практичній конференції «Юридичні факти в системі правового регулювання» (м. Київ, 26 листопада 2015 р.); науково-практичній конференції, присвяченій світлій пам'яті О. А. Пушкіна «Проблеми цивільного права і процесу» (м. Харків, 27 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 1–2 квітня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 23–24 червня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення в одинадцятьох наукових працях, з яких чотири статті, що опубліковані у наукових фахових виданнях України, одна – у зарубіжному науковому виданні, а також у тезах шести доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, з них список використаних джерел – 24 сторінки (218 найменувань), додаток викладено на 2 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, ступінь її наукової розробленості, визначено предмет, об'єкт, мету та задачі дослідження, обґрунтовано наукову новизну дисертації, викладено основні положення, які виносяться на захист, розкрито теоретичне й практичне значення роботи, наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації за темою дослідження, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Загальна характеристика здійснення особистих немайнових прав під час встановлення особливих правових режимів у державі» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Особливості правової природи права на честь, гідність та ділову репутацію» проаналізовано категорії «честь», «гідність», «ділова репутація» на основі теоретичних напрацювань та нормативно-правових актів, а також досліджено особливості правової природи права на честь та гідність.

Уніфікація міжнародних нормативно-правових актів дозволила встановити, що останні активно оперують категорією «гідність», яка вживається у декількох значеннях. Категорія «честь» використовується у текстах міжнародних актах рідше, та, як правило, змістовно поєднана з «гідністю». Між категоріями «честь» і «гідність» існує тісний зв'язок, що, водночас, не виключає наявності відмінностей між ними, основна з яких полягає в тому, що гідність є суб'єктивною категорією, а честь – об'єктивною. Честь і гідність – це категорії, які є невід'ємними одна від одної і складають разом об'єкт особистого немайнового права людини на честь та гідність, набуваючи при цьому правової цінності й соціальної значущості, які притаманні кожній людині для того, щоб бути повноцінним та рівноправним учасником будь-яких відносин.

На противагу від категорій «честь» та «гідність», положення міжнародних нормативно-правових актів не містять категорії «ділова репутація», замість неї використовується більш широкий за змістом термін – «репутація».

Відповідно до положень вітчизняного цивільного законодавства ділова репутація здатна бути предметом договорів, однак за таких умов вона не відокремлюється від особи-носія, а, навпаки, через договори поширюється й на інших фізичних чи юридичних осіб (наприклад, договори комерційної концесії). Особливість ділової репутації полягає у тому, що вона створює передумову для введення особи в цивільний оборот і впливає на місце цієї особи в ньому. Завдяки власній діловій репутації особа-носіє є затребуваною або незатребуваною у тих чи інших сферах суспільного життя.

Зміст права на честь і гідність, окрім правомочності особи-носія вимагати від інших осіб не порушувати це право та правомочності його захисту у випадку порушення, містить у собі й правомочності на власні дії особи-носія, які проявляються завуальовано – під час здійснення прав, що тісно пов'язані з цим правом (права на життя, права на здоров'я, права на недоторканність тощо).

Особливістю правової природи права на честь та гідність виступає його можливість бути «наскрізним» правом. Зазначене кореспондує здатності права на честь та гідність «пронизувати» окремі особисті немайнові права особи, такі як право на життя, право на здоров'я, право на недоторканність, право на особисте та сімейне життя тощо. Характерним для права на честь та гідність виступає його здатність «заповнювати» собою прогалини у вигляді відсутності окремих прав у тих чи інших правових системах світу. Так, законодавство України не містить визначення права на репутацію, вказуючи лише на наявність у фізичних та юридичних осіб права на ділову репутацію. Водночас право на ділову репутацію пов'язане із зайняттям професійною, посадовою, службовою або іншою діяльністю, тоді як право на репутацію є ширшим за обсягом та може охоплювати не лише сферу діяльності особи, а також і її поведінку в повсякденному житті, стосуватися особистого та сімейного життя. Тому відсутність у вітчизняному законодавстві положень щодо права на репутацію заміщується відповідно положеннями, які врегульовують право на честь і гідність.

Найменування прав, об'єктами яких виступають честь і гідність, а також ділова репутація як «право на повагу до гідності та честі» та, відповідно, «право на недоторканність ділової репутації», не відображає всі аспекти цих прав та звужує їх обсяг. Виходячи з невід'ємності та тісного зв'язку категорій «честь» і «гідність», запропоновано право, об'єктом якого виступає честь і гідність, визначити як «право на честь та гідність», а найменування особистого немайнового права, об'єктом якого є ділова репутація, – як «право на ділову репутацію».

Дослідження правової природи права на честь, гідність та ділову репутацію дозволило встановити, що наслідки його порушення для різних осіб не є однаковими. У цьому випадку об'єктивними чинниками, що впливають на останні, можуть бути соціальне становище, займана посада, матеріальний статок особи тощо.

У підрозділі 1.2 «Юридичні гарантії здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» досліджено гарантії здійснення зазначених прав, а також поняття «надзвичайний стан», «воєнний стан», їх порівняно та співвіднесено з суміжними категоріями.

Встановлено, що надзвичайний та воєнний стан є особливими різновидами правового режиму, зумовленого специфічними підставами, цілями та порядком його запровадження, що передбачає можливість обмеження прав і свобод громадян та наявність відповідних органів, які мають право на їх уведення й залишаються відповідальними впродовж їхньої дії. «Надзвичайний стан» і «воєнний стан» необхідно відрізнити від таких категорій як «надзвичайна ситуація» і «антитерористична операція», оскільки вони мають різне змістовне наповнення.

Обґрунтовано, що нормативне закріплення суб'єктивних прав у статичному стані правовідносин є гарантією можливості їх здійснення. Але в динаміці розвитку правовідносин для здійснення суб'єктивного цивільного права самого факту його існування в чинному законодавстві недостатньо, оскільки воно, набуваючи в такому випадку ознак об'єкта гарантування, потребує для безперешкодного здійснення наявності цілої низки гарантій, у тому числі й юридичних. З'ясовано, що у зв'язку з дією імперативних норм під час надзвичайного та воєнного стану встановлення юридичних гарантій здійснення прав і свобод людини у зазначених умовах стає об'єктивною необхідністю як для держави в цілому, так і для кожного її громадянина.

Запропоновано класифікацію юридичних гарантій здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану за такими критеріями: 1) за видом нормативно-правового акта, в якому закріплено гарантії: а) юридичні гарантії, закріплені Конституцією України та іншими законами; б) юридичні гарантії, закріплені законодавством про надзвичайний та воєнний стан; в) юридичні гарантії, закріплені Цивільним кодексом України; г) юридичні гарантії, закріплені міжнародно-правовими актами; 2) за суб'єктами здійснення: а) гарантії здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію фізичних осіб; б) гарантії здійснення права на ділову репутацію юридичних осіб; 3) за об'єктами здійснення: а) гарантії здійснення права на честь та гідність; б) гарантії здійснення права на ділову репутацію; 4) за різновидом надзвичайного режиму: а) гарантії здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного стану; б) гарантії здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах воєнного стану.

Розділ 2 «Способи та межі здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Способи здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» проведено аналіз понять «спосіб», «зміст», «засіб» і «форма» здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію, на підставі якого встановлено, що всі вони, будучи різними за своєю природою та значенням, мають свої особливості і виконують свою роль у забезпеченні здійснення зазначеного права.

Зміст суб'єктивного цивільного права є статичним за характером і означає міру можливої поведінки управомоченої особи, що складається з відповідних юридичних можливостей конкретного цивільного права, які традиційно в цивілістиці називаються правомочностями, тобто він вказує на те, які правові можливості має управомочена особа в межах того чи іншого цивільного права. Проте зміст цивільного права не регламентує покрокові дії управомоченої особи, яка реалізує ті чи інші правомочності, а лише окреслює її правові можливості діяти за відповідними обставинами в межах закону. Спосіб здійснення суб'єктивного цивільного права характеризується динамікою та означає, яким саме чином може діяти управомочена особа в межах конкретного цивільного права.

Поняття «спосіб здійснення суб'єктивних цивільних прав» є ширшим порівняно із «засобом здійснення суб'єктивних цивільних прав», при цьому останнє є складовою частиною першого відповідно до їх смислового значення. Спосіб здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію є діями, спрямованими на використання змісту такого права в умовах надзвичайного або воєнного стану. Засобами здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є те, за допомогою чого управомочена особа може підвищити ефективність своїх дій. Це знання, вміння, навички, досвід, а також інші інструменти, які можна для цього використати – гроші, зв'язки, допомога інших осіб, транспортні засоби, мережа Інтернет тощо. Незважаючи на те, що «спосіб» і «засіб» здійснення розглянутого права в умовах надзвичайного або воєнного стану не є тотожними, вони тісно пов'язані один з одним, є елементами одного багатогранного та складного явища – механізму здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Формами здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є зовнішнє вираження способів здійснення відповідних суб'єктивних цивільних прав, що виражається в активних або пасивних діях управомоченої особи, які спрямовані на досягнення визначеної мети чи задоволення певних потреб.

В умовах надзвичайного або воєнного стану особа може здійснювати право на честь, гідність та ділову репутацію будь-якими не забороненими законом способами, що, зазвичай, супроводжується вибором фактичних способів, наприклад, таких як вимога до оточуючих не принижувати її честь, гідність та ділову репутацію.

Введення надзвичайного або воєнного стану завжди супроводжується запровадженням тимчасових правил та обмежень прав і свобод фізичних та юридичних осіб. Такі правила мають імперативний характер, а, отже, управомочена особа повинна обирати способи здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію з урахуванням усіх заборон та зобов'язувань, що мають місце за таких умов. Тобто надзвичайний та воєнний стан являють собою об'єктивну умову, яка може вплинути на вибір способу здійснення вказаних прав. В окремих випадках наявність надзвичайного або воєнного стану взагалі виключає можливість вибору способу здійснення права на честь, гідність та ділову

репутацію. Суб'єктивні умови у вигляді негативних почуттів та емоцій, що викликані введенням надзвичайних режимів також впливають на такий вибір або взагалі його виключають. Так, страх та небезпека здатні вплинути на можливість особи-носія права поставити вимогу не порушувати її право щодо особи-порушника через те, що особа-носіє не має впевненості у наслідках висунення такої вимоги та побоювання за своє життя і здоров'я.

У підрозділі 2.2 *«Межі здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану»* проаналізовано співвідношення понять «межі суб'єктивних цивільних прав» і «межі здійснення суб'єктивних цивільних прав».

Встановлено, що «межі суб'єктивних цивільних прав» є статичним поняттям. Вони не залежать від волі уповноваженої особи, оскільки визначаються законодавцем та мають імперативний характер. Натомість поняття «межі здійснення суб'єктивних цивільних прав» характеризується динамічністю та безпосереднім зв'язком з волевиявленням уповноваженої особи і має диспозитивний характер.

Зауважено про неможливість порівняння меж здійснення майнових та немайнових прав, оскільки, як правило, межі здійснення перших визначено законом або договором і вони є більш визначеними, на відміну від меж здійснення немайнових прав. Коло можливих варіантів здійснення особою тих чи інших прав звужується через наявність в країні надзвичайних режимів. Межі здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію також підпадають під дію відповідних імперативних норм, особа за таких умов перебуває в «імперативних рамках», що визначені цими режимами, та не має можливості вільно і на власний розсуд обирати варіанти своєї поведінки.

Обґрунтовано тезу про те, що межі здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану проявляються через відповідні способи правового регулювання, серед яких превалюють заборони та дозволи. Під час здійснення згаданих прав не лише особа-носіє має дотримуватися меж такого здійснення, а й усі інші особи, які їй протистоять, зобов'язані також враховувати певні межі під час здійснення власних суб'єктивних прав.

Встановлено, що право на честь, гідність та ділову репутацію однієї особи може співіснувати із правом на честь, гідність та ділову репутацію інших осіб, при цьому не виникає конфлікту прав та їх «накладання» одне на одне.

Розділ 3 «Захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Способи захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. Підстави для застосування заходів захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану»* проаналізовано систему способів захисту суб'єктивних цивільних прав у контексті захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану та з'ясовано, що повністю непридатними як підстави для застосування заходів захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є

невизнання та оспорування через природність та абсолютність згаданого права, а також через його належність кожній особі, неможливість його позбавлення і обмеження.

Підставою для застосування заходів захисту розглядуваного права в умовах надзвичайного або воєнного стану може виступати не лише загальновизнане в науці цивільного права поширення недостовірної інформації щодо особи, але й дії, що пов'язані зі зневажливим ставленням до неї, та з фізичним і психічним впливом щодо останньої. Як свідчить практика запровадження надзвичайного або воєнного стану, порушення права на честь, гідність та ділову репутацію у більшості випадків проявляється саме через здійснення зневажливих вчинків щодо особи, фізичного та психічного впливу, що на неї чиниться.

Акцентовано увагу на тому, що під недостовірною інформацією, яка порушує право на честь, гідність та ділову репутацію, слід розуміти інформацію, яка негативно впливає на суспільне визнання цінності та значущості фізичної особи, у тому числі й на власну оцінку цього фізичною особою, а також інформацію, що негативно відбивається на оцінці професійних, службових, посадових якостей фізичної та юридичної особи.

У підрозділі 3.2 «Форми захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану» досліджено можливість застосування юрисдикційної та неюрисдикційної форм захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Захист права, що розглядається, шляхом звернення до суду в умовах надзвичайного або воєнного стану суттєво відрізняється від його захисту в мирний час, коли має місце нормальне та безперешкодне функціонування всіх судів на території держави. Правосуддя на території, на якій введено надзвичайний або воєнний стан, здійснюється лише судами, які створено відповідно до Конституції України. У разі неможливості здійснення правосуддя судами, що діють на території, на якій введено воєнний стан, може бути змінена територіальна підсудність справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. У зв'язку із вищенаведеним резюмується, що в умовах надзвичайного або воєнного стану більш застосовною та дієвою є саме неюрисдикційна форма захисту права на честь, гідність та ділову репутацію у вигляді самозахисту, який може проявлятися в діях превентивного та активно-оборонного характеру (необхідна оборона та крайня необхідність).

Укладання договору особистої охорони, який згідно з цивілістичною доктриною належить до дій превентивного характеру в рамках самозахисту цивільних прав, можна віднести й до дій превентивного характеру в межах самозахисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану, однак лише у тих випадках, коли честь, гідність та ділова репутація є додатковим об'єктом зазначеного договору. Втім договір особистої охорони не можна вважати ефективною формою самозахисту вказаних прав в умовах запровадження надзвичайних правових режимів.

Самозахистом права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану може також виступати спеціальний спосіб

самозахисту такого права, який проявляється у можливості негайної відповіді з боку уповноваженої особи на порушення цього права через розповсюдження недостовірної інформації щодо особи-носія.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, суть якого полягає у всебічному дослідженні здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану та формуванні на цій основі висновків та пропозицій щодо практичного врегулювання правовідносин у вказаній сфері.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. В умовах надзвичайного або воєнного стану порушення права на честь, гідність та ділову репутацію цивільної особи може потягнути за собою й порушення права на честь, гідність та ділову репутацію всього народу.

2. Розуміння гідності пов'язано з: найвищою цінністю та значущістю особи; рівністю особи у правах та свободах, а також їх непорушністю; заборонаю катувань або будь-якого нелюдського чи іншого поводження або покарання; сприятливими умовами життя та окремими правами особи (право на недоторканність, право на життя, право на сімейне життя тощо). Категорія «честь» вживається у чинному законодавстві та у міжнародних актах у контексті права на особисте та сімейне життя разом із категорією «гідність». Міжнародні акти не містять поняття «ділова репутація», але оперують терміном «репутація», яка розглядається як право на особисте і сімейне життя та право на свободу вираження поглядів.

3. Честь і гідність тісно взаємопов'язані категорії, де гідність – це суб'єктивна категорія, яка являє собою визнання особою-носієм власної цінності, значущості та важливості для суспільства, держави чи окремих осіб, а честь, у свою чергу, є об'єктивною категорією, що означає ставлення суспільства до поведінки особи-носія та оцінювання її на відповідність моральним або етичним вимогам.

4. Честь формується протягом життя людини, вона може змінюватися залежно від конкретних об'єктивних чи суб'єктивних чинників (соціального рівня, відповідальності особи тощо). У свою чергу, гідністю однаковою мірою наділена кожна людина. Гідність як правова категорія має такі ознаки: а) виникнення з моменту народження фізичної особи; б) належність кожній фізичній особі у рівному обсязі; в) незмінність її обсягу протягом життя; г) незалежність від будь-яких об'єктивних чи суб'єктивних чинників; г) неможливість її втрати, позбавлення або обмеження.

5. Ділова репутація, будучи предметом договорів, не відділяється від особи-носія, а, навпаки, через договори поширюється й на інших фізичних або юридичних осіб. Ділова репутація – це набуте під час професійної чи виробничої (ділової) діяльності немайнове благо фізичної чи юридичної особи, завдяки якому вона має можливість бути введеною в цивільний оборот та впливає на її місце в

ньому. Відповідно до власної ділової репутації особа-носіє є затребуваною або незатребуваною у тих чи інших сферах суспільного життя.

6. З'ясовано сутність юридичних гарантій здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану, які є об'єктивними та необхідними умовами для безперешкодного здійснення фізичними та юридичними особами згаданих прав. Усі юридичні гарантії здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану можна класифікувати за такими критеріями: за видом нормативно-правового акта, в якому закріплено гарантії; за суб'єктами здійснення; за об'єктами здійснення; за різновидом надзвичайного режиму.

7. В умовах надзвичайного або воєнного стану на вибір способу здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію може вплинути низка об'єктивних та суб'єктивних умов. До об'єктивних умов можна віднести запровадження надзвичайного або воєнного стану з усіма імперативними правилами та нормами; до суб'єктивних – ті, що залежать від особи-носія права та пов'язані з її негативними відчуттями, що були викликані наявністю надзвичайного або воєнного стану в державі (страх, хвилювання, відчуття небезпеки та ін.).

8. Врахування імперативних норм та правил, що запроваджуються разом із введенням надзвичайного або воєнного стану, є необхідною умовою для визначення моделі власної поведінки управомоченою особою. Основними дієвими способами правового регулювання меж здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану є заборони та дозволи.

9. Специфіка обсягу права на честь, гідність та ділову репутацію проявляється через неможливість вступу у конфлікт зазначеного права однієї особи з таким самим правом іншої особи. Межі здійснення права на ділову репутацію особи-носія можуть бути розширені через те, що ділова репутація здатна виступати предметом договорів (наприклад, передбаченого Цивільним кодексом України договору комерційної концесії).

10. Переважно в умовах надзвичайного або воєнного стану для захисту права на честь, гідність та ділову репутацію застосовується така неюрисдикційна форма захисту як самозахист. Це пов'язано з тим, що найчастіше за умов введення надзвичайних правових режимів судова система не може повноцінно функціонувати (або функціонувати взагалі), а тому управомочена особа позбавлена можливості звернення до суду за захистом свого порушеного права на честь, гідність та ділову репутацію через низку об'єктивних обставин (знищення будівлі суду внаслідок бомбардування, обстрілу, пожежі та ін.). На законодавчому рівні передбачено зміну територіальної підсудності або місцезнаходження таких судів, адже під час надзвичайного або воєнного стану заборонено створення будь-яких інших судів, ніж ті, що передбачені Конституцією України.

На практиці звернення особи до суду за захистом свого порушеного права в умовах надзвичайних правових режимів є малоефективним, тому захистити порушене право на честь, гідність та ділову репутацію в зазначених обставинах

управомочена особа може через дії превентивного та активно-оборонного характеру.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Свердліченко В. П. Понятіє чести и достоинства в гражданском праве Украины. *Legea și viața*. 2015. № 10/2 (286). С. 66–70.
2. Свердліченко В. П. Система юридичних гарантій здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2016. Вип. № 21. С. 265–268.
3. Свердліченко В. П. Право на звернення особи до суду у разі порушення її права на честь, гідність та ділову репутацію – суб'єктивне право чи юридична гарантія? *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 9. С. 35–38.
4. Свердліченко В. П. Межі здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. *Право і суспільство*. 2017. № 2. Ч. 2. С. 49–54.
5. Свердліченко В. П. Аналіз категорії «зловживання правом на честь, гідність та ділову репутацію» в умовах надзвичайного або воєнного стану. *Форум права*. 2017. № 5. С. 356–361. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_56.pdf.
6. Свердліченко В. П. Вплив надзвичайного або воєнного стану на цивільні правовідносини. *Верховенство права – основоположний принцип правової держави*: матеріали V наук. кругл. столу молодих вчених, аспірантів та магістрів, м. Харків, 7 листоп. 2014 р. С. 207–209. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/10065/2/Sbornik_07_11_2014.pdf.
7. Свердліченко В. П. Надзвичайний та воєнний стан як особливі правові режими в державі. *Актуальні питання права в контексті законодавчих реформ*: матеріали Міжнар. наук.-практ. Internet-конф., м. Тернопіль, 25 лют. 2015 р. С. 23–26.
8. Свердліченко В. П. Категорія «ділова репутація» в праві України. *Юридичні факти в системі правового регулювання*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 26 листоп. 2015 р. С. 450–453.
9. Свердліченко В. П. Співвідношення «способів» та «засобів» здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. *Проблеми цивільного права та процесу*: матеріали наук.-практ. конф., присвяченої світлій пам'яті О. А. Пушкіна, м. Харків, 27 трав. 2016 р. С. 277–280.
10. Свердліченко В. П. Честь та гідність як особисте немайнове благо. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 1–2 квітня 2017 р. С. 86–89.
11. Свердліченко В. П. Специфіка правової природи суб'єктивного цивільного права на честь та гідність. *Юридичні науки: проблеми та*

перспективи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 23–24 черв. 2017 р. С. 29–33.

АНОТАЦІЯ

Свердліченко В. П. Здійснення і захист права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2018.

Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням здійснення і захисту права на честь, гідність та ділову репутацію в умовах надзвичайного або воєнного стану.

У роботі проведено аналіз правової природи права на честь, гідність та ділову репутацію, а також його здійснення і захисту в умовах надзвичайного або воєнного стану. З'ясовано особливості правової природи права на честь, гідність та ділову репутацію, встановлено характерні особливості надзвичайного або воєнного стану при визначенні способів та меж здійснення такого права.

Визначено сутність юридичних гарантій здійснення права на честь, гідність та ділову репутацію й проведено їх класифікацію.

Охарактеризовано підстави для застосування заходів захисту досліджуваного права в умовах надзвичайного або воєнного стану, а також форми його захисту.

Ключові слова: право на честь, гідність та ділову репутацію; надзвичайний та воєнний стан; здійснення і захист цивільних прав; підстава для застосування заходів захисту; способи й межі здійснення цивільного права; самозахист.

АННОТАЦИЯ

Свердличенко В. П. Осуществление и защита права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2018.

Диссертация является первым в Украине комплексным исследованием осуществления и защиты права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения.

В работе проанализирована правовая природа права на честь, достоинство и деловую репутацию, а также особенности его осуществления и защиты в условиях чрезвычайного или военного положения. Установлены характерные

особенности чрезвычайного или военного положения при определении способов и пределов осуществления такого права. Определена сущность юридических гарантий его осуществления и проведена их классификация. Охарактеризованы основания для применения мер защиты исследуемого права в условиях чрезвычайного или военного положения, а также формы его защиты.

Установлено, что в отдельных случаях при указанных обстоятельствах нарушение данного права одного человека автоматически влечет за собой нарушение права на честь, достоинство и деловую репутацию третьих лиц, поскольку в условиях чрезвычайных правовых режимов гражданские лица ассоциируются с государством как его граждане, поэтому нарушение данного права одного гражданина неизбежно обуславливает его нарушение в отношении всего народа.

Обосновывается тезис о том, что введение в стране чрезвычайного или военного положения является одним из основных объективных условий, которое может повлиять на выбор способа осуществления права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения. Акцентируется, что отрицательные эмоции (волнение, страх, опасность), вызванные введением чрезвычайных режимов, также влияют на данный выбор или исключают его как таковой. Так, страх и опасность способны повлиять на возможность лица-носителя права на честь, достоинство и деловую репутацию требовать не нарушать его право в отношении лица-нарушителя из-за того, что лицо-носитель не имеет уверенности в последствиях выдвижения такого требования и опасения за свою жизнь и здоровье.

Указывается, что учитывание императивных норм и правил, которые начинают действовать вместе с введением чрезвычайного или военного положения, является необходимым условием для определения модели собственного поведения управомоченного лица. При осуществлении права на честь, достоинство и деловую репутацию не только лицо-носитель должно придерживаться границ такого осуществления, но и все другие лица, которые ему противопоставлены, обязаны также учитывать пределы при осуществлении собственных субъективных прав.

На основании проведенного анализа подытожено, что основными действенными способами правового регулирования пределов осуществления права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения являются запрет и разрешение. Указанное обуславливает специфику чрезвычайного или военного положения при установлении пределов осуществления права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения.

Аргументировано утверждение, что основанием для применения мер защиты права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения служат факты нарушения указанного права в виде: распространения недостоверной информации об определенном лице; осуществления по отношению к лицу явно пренебрежительных поступков, которые могут иметь характер конклюдентных действий (подталкивание оружием и т.п.); применения к лицу физического и психического воздействия (избиение,

изнасилование, пытки, запугивание и т.д.). Указанные факты могут проявляться как отдельно, так и в совокупности.

Полностью непригодными в качестве оснований для применения мер защиты права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения в результате проведенного исследования признаны его непризнание и оспаривание, вследствие того, что упомянутое право является естественным и абсолютным по своей природе, характеризуется принадлежностью каждому лицу, невозможностью его лишения и ограничения.

Проанализированы и обоснованы практические аспекты обращения лица в суд за защитой своего нарушенного права в условиях чрезвычайных правовых режимов и сделан вывод о малоэффективности указанного, поэтому преобладающей формой защиты права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения представляется неюрисдикционная форма в виде самозащиты, так как в таких условиях судебная система не может полноценно функционировать либо функционировать в целом. Доказано, что специальным способом самозащиты права на честь, достоинство и деловую репутацию в условиях чрезвычайного или военного положения может выступать возможность немедленного ответа уполномоченного лица в ответ на его нарушение.

Ключевые слова: право на честь, достоинство и деловую репутацию; чрезвычайное и военное положение; осуществление и защита гражданских прав; основание для применения мер защиты; способы и пределы осуществления гражданского права; самозащита.

SUMMARY

Sverdlichenko V. P. Exercise and protection of the right to honor, dignity and business reputation in state of emergency or under a martial law. – The manuscript.

The thesis for obtaining the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.03 – civil law and civil process; family law; private international law. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2018.

The thesis is the first in Ukraine comprehensive study of the implementation and protection of the right to honor, dignity and business reputation in in state of emergency or under a martial law.

The paper analyzes the legal nature of the right to honor, dignity and business reputation, as well as their implementation and protection in state of emergency or under a martial law. The peculiarities of the legal nature of the right to honor, dignity and business reputation are clarified, the specificity of the state of emergency or under a martial law has been established in the matter of the ways and limits of the exercise of the right to honor, dignity and business reputation.

The importance of legal guarantees for exercising the right to honor, dignity and business reputation under conditions of state of emergency or under a martial law is proved, and their classification is carried out.

The bases for application of measures of protection of the right to honor, dignity and business reputation in the conditions of an state of emergency or under a martial law are revealed, as well as the forms of their protection.

Keywords: the right to honor, dignity and business reputation; state of emergency or under a martial law; the exercise and protection of civil rights; the basis for the application of protection measures; the ways and limits of the implementation of civil law; self-defense.